

ПРОМІЖНИЙ ЗВІТ
23 вересня – 5 жовтня 2020 року

9 жовтня 2020 року

I. РЕЗЮМЕ

- Місцеві вибори відбудуться в Україні 25 жовтня 2020 року, слідом за проведеними нещодавно адміністративно-територіальною реформою та децентралізацією. Виборці обиратимуть сільських, селищних та міських голів, а також депутатів місцевих рад на різних адміністративних рівнях, в тому числі у новоутворених громадах.
- Вибори проводитимуться відповідно до положень нового Виборчого кодексу, ухваленого у грудні 2019 року з урахуванням попередніх рекомендацій БДПІЛ щодо всеохоплюючого регулювання виборів всіх рівнів. Виборчим кодексом було запроваджено декілька ключових змін щодо правового регулювання місцевих виборів, в тому числі тих, що стосуються виборчих систем. Недоліки у положеннях Кодексу, спричинені його поспішним прийняттям, потребували подальшого внесення істотних змін. Станом на 5 жовтня, на розгляді Верховною Радою України знаходиться законопроект про внесення істотних змін до Виборчого кодексу, в тому числі уточнення щодо порядку здійснення процедур у день голосування, а також нагляду за фінансуванням кампаній. Очікуючи на ухвалення змін до законодавства, коригування виборчого процесу, пов'язані з питаннями охорони здоров'я, здійснюються урядом.
- Управління виборами здійснюється Центральною виборчою комісією України (ЦВК), 1 660 територіальними виборчими комісіями (ТВК) та близько 28 500 дільничними виборчими комісіями (ДВК). Чинний склад ЦВК було призначено в жовтні 2019 року. Співрозмовники Обмеженої місії зі спостереження за виборами (ОМСВ) БДПІЛ в цілому позитивно оцінюють роботу ЦВК, відмічаючи її неупередженість та прозорість, але висловили занепокоєння з приводу спроможності ТВК та ДВК впоратись зі складними процедурами у день голосування.
- У Державному реєстрі виборців (ДРВ) на даний момент зареєстровано близько 35,3 мільйонів виборців. Нові положення законодавства спростили процедуру зміни виборцями їхньої виборчої адреси. Хоча ці зміни мали на меті спростити отримання права голосу близько 6 мільйонами внутрішньо переміщених осіб (ВПО), економічних мігрантів та інших громадян, лише близько 100 тисяч виборців змінили свою виборчу адресу. За даними органів адміністрування ДРВ, адміністративно-територіальна реформа призвела до створення логістичних перепон та могла ускладнити взаємодію між Органами ведення реєстру та ТВК та процес складання списків виборців.
- Кандидати можуть висуватись місцевими осередками політичних партій. Самовисування кандидатів передбачено лише для виборів сільських, селищних та міських голів, а також для виборів депутатів місцевих рад у громадах, кількість виборців у яких не перевищує 10 тисяч осіб. Виборчим кодексом встановлюються вимоги щодо гендерних квот у списках кандидатів. До 5 жовтня ТВК повідомили ЦВК про реєстрацію 180 617 кандидатів у депутати місцевих рад та 2 488 кандидатів на посади сільських, селищних, міських голів. Деякі співрозмовники ОМСВ БДПІЛ висловили занепокоєння вибіркоким та формалістичним підходом до застосування норм законодавства виборчими комісіями, зокрема пов'язаними з гендерними квотами та внесенням грошової застави.

- Під час виборчого періоду була помічена невелика кількість агітаційних заходів під відкритим небом, через обмеження, встановлені адаптивним карантинном, який унеможливив проведення великих агітаційних заходів учасниками перегонів. Більшість кандидатів надали перевагу зовнішній рекламі та соціальним мережам для взаємодії з виборцями.
- Фінансування передвиборчих кампаній може здійснюватись за рахунок власних коштів учасників перегонів або добровільних внесків фізичних осіб. Надходження та витрати повинні проходити через спеціальні банківські рахунки, а учасники перегонів зобов'язані подати проміжний та остаточний звіт про фінансування виборчої кампанії. ОМСВ БДПЛ отримала скарги щодо можливого зловживання державними ресурсами на рівні обласних та міських адміністрацій.
- Національне медіа середовище є різноманітним, проте характеризується високою концентрацією засобів масової інформації у приватній власності, що призводить до браку незалежності у редакційних політиках основних медіа груп. Виборчим кодексом передбачено, що як суспільні, так і приватні засоби масової інформації зобов'язані забезпечувати неупереджене та збалансоване висвітлення учасників виборчих перегонів.
- Більшість скарг, пов'язаних з виборами, можуть подаватись до виборчої комісії вищого рівня або судів. Закон визначає суворі формальні вимоги щодо прийнятності скарг, а також скорочені строки для розгляду скарг, які у деяких випадках не узгоджуються зі строками, встановленими виборчим процесом.

II. ВСТУП

На запрошення органів влади України, та відповідно до рекомендацій Місії з оцінки потреб ОБСЄ, яка працювала в країні з 27 по 31 липня 2020 року, Бюро демократичних інститутів і прав людини (БДПЛ) ОБСЄ 23 вересня відкрило Обмежену місію зі спостереження за виборами (ОМСВ).¹ Місію очолила Інґіборґ Сольрун Гісладоттір. До складу ОМСВ входять 16 експертів, що працюють в Києві, та 66 довгострокових спостерігачів, які 29 вересня виїхали у 26 локацій по всій країні. Експерти Місії представляють 26 країн-учасниць ОБСЄ.

III. ПЕРЕДУМОВИ ТА ПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

16 липня 2020 року Верховна Рада України призначила місцеві вибори на 25 жовтня. Вибори відбуваються в умовах збройного конфлікту та військових дій, що продовжуються на сході країни, та незаконної анексії Кримського півострова Російською Федерацією. Хоча формально режим припинення вогню діє вже протягом п'яти років, ситуація в районах, що постраждали від конфлікту на сході України, залишається напруженою й нестійкою, та характеризується постійними посяганнями на фундаментальні свободи та погіршенням гуманітарної ситуації.

Майбутні місцеві вибори проводитимуться відповідно до нового адміністративного поділу. Старі 490 районів, підпорядковані областям, були об'єднані у 136 районів.² Виборці обиратимуть депутатів місцевих рад в областях, районах, містах, районах у містах, об'єднаних територіальних громадах, селах та селищах, а також міських, сільських та селищних голів. Вибори не проводитимуться на Кримському півострові та у окремих частинах Донецької та

¹ Див. попередні [звіти БДПЛ щодо виборів в Україні](#).

² Постанову № 3650 “Про утворення та ліквідацію районів” було прийнято Верховною Радою України 17 липня 2020 року.

Луганської областей, які визнані Верховною Радою України тимчасово окупованими територіями.³

ЦВК може приймати додаткові рішення про неможливість проведення виборів у окремих територіальних громадах на підставі даних, отримуваних від відповідних військово-цивільних адміністрацій на підконтрольних уряду територіях в зоні конфлікту. 8 серпня ЦВК оголосила про те, що місцеві вибори не проводитимуться у 18 територіальних громадах у Донецькій та Луганській областях.⁴ 18 серпня ЦВК, посилаючись на положення про конституційний та інший правовий захист прав голосу та самоврядування, видала додаткову постанову, якою вимагала від військово-цивільних адміністрацій, а також від Ради національної безпеки та оборони України, Служби безпеки України, Національної поліції України та Командувача об'єднаних сил, надати подальшу інформацію щодо можливості проведення місцевих виборів у таких громадах.⁵ Після отримання такої додаткової інформації, ЦВК не змінила своє первісне рішення щодо неможливості проведення виборів у цих громадах.

В квітні 2019 року, президент Володимир Зеленський одержав перемогу у президентських виборах з великим відривом, а його партія “Слуга народу” отримала абсолютну більшість під час парламентських виборів в липні 2019 року. Багато співрозмовників ОМСВ БДПЛ характеризують майбутні місцеві вибори як продовження спроб правлячої партії щодо консолідації зусиль та встановлення істотного представництва у місцевих органах самоврядування, в той час як партії, що мають вагому присутність на місцях, мають на меті збереження своїх позицій в регіонах. Пандемія Covid-19 та подальші заходи адаптивного карантину, запроваджені органами державної влади, також вплинули на виборче середовище та атмосферу кампанії.

IV. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА ТА ВИБОРЧА СИСТЕМА

Проведення місцевих виборів регулюється у першу чергу Конституцією України, новим Виборчим кодексом України, Законом України “Про Центральну виборчу комісію” (ЦВК) та Законом України “Про Державний реєстр виборців”; доповнюють законодавчу базу постанови ЦВК.⁶ Нещодавня виборча реформа проводилась одночасно з конституційною реформою⁷ та

³ Див. [Постанову № 795-ІХ від 15 липня 2020 року](#), якою чітко визначається неможливість проведення виборів у Криму та у окремих частинах Донецької та Луганської областей, які були визнані Верховною Радою України тимчасово окупованими територіями.

⁴ Див. [Постанову № 161](#). ЦВК опублікувала звіти, які вона отримала від військово-цивільних адміністрацій [Донецької](#) та [Луганської](#) областей.

⁵ Див. [Постанову № 180](#).

⁶ Основна нормативно-правова база також доповнюється Законом України “Про політичні партії в Україні”, Кодексом адміністративного судочинства України, Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним кодексом України, а також антикорупційним законодавством та положеннями про адміністративно-територіальний устрій країни, в тому числі про регулювання діяльності військово-цивільних адміністрацій (ВЦА) у Донецькій та Луганській областях.

⁷ Після президентських виборів 2019 року, Президент подав до Верховної Ради України вісім пропозицій щодо внесення змін до Конституції України. Деякі пропозиції були розкритиковані за відсутність широких консультацій та за потенційне створення дисбалансу влади шляхом посилення повноважень Офісу Президента, а згодом були відкликані через негативну оцінку, надану Конституційним Судом. Інші запропоновані зміни до громадянських законодавчих ініціатив очікують на розгляд Верховною Радою; зміни, що стосуються структури парламентських експертних органів, а також зменшення кількості народних депутатів, що обираються за пропорційною системою, були попередньо схвалені Верховною Радою після проведення консультацій з Конституційним Судом. Поправками, внесеними до Конституції України в 2016 та 2019 роках, зокрема, фізичним особам було надано право звертатися до Конституційного Суду та обмежено недоторканість народних депутатів; остання була оскаржена народними депутатами у Конституційному Суді та очікує на винесення рішення.

децентралізацією⁸, що вплинуло на систему місцевого самоврядування та відповідні виборчі процеси. Політична участь у виборах залишається обмеженою Виборчим кодексом, положення якого узгоджуються із Законом України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”.⁹

Виборчу нормативно-правову базу було істотно переглянуто з часу останніх місцевих виборів у 2015 році. Відповідно до попередніх рекомендацій БДПЛ щодо консолідації положень про всі типи виборів, в грудні 2019 року в результаті в цілому всеохоплюючого, але заполітизованого та суперечливого процесу було ухвалено новий Виборчий кодекс. Виборчим кодексом було запроваджено декілька ключових змін, в тому числі стосовно застосування виборчих систем під час місцевих виборів, зменшення порогу, після досягнення якого вибори проводяться не за системою відносної більшості, а за системою абсолютної більшості та пропорційного представництва під час виборів сільських, селищних, міських голів та депутатів місцевих рад відповідно. Крім того, Кодексом запроваджено систему відкритих списків, чіткі гендерні квоти у списках кандидатів та переглянуто визначення поняття “підкупу виборців”.¹⁰ Деякі попередні рекомендації БДПЛ залишилися без розгляду, у тому числі ті, що стосуються нагляду за фінансуванням кампаній та зобов’язань засобів масової інформації.

Поспішне прийняття Кодексу призвело до недоліків, які спричинили внесення істотних змін в червні, липні та вересні 2020 року. Ці зміни стосувались, зокрема, питань реєстрації кандидатів та виборців, правил проведення передвиборчої агітації, спостереження за виборами та вирішення спорів з питань виборчого процесу. Робота над Кодексом залишається незавершеною на час підготовки до місцевих виборів, позбавляючи виборчий процес юридичної визначеності та передбачуваності наслідків застосування правових норм. Станом на 5 жовтня на розгляді Верховної Ради знаходяться два законопроекти про внесення змін до Виборчого кодексу, в тому числі законопроект № 4117, який повинен додатково врегулювати питання організації виборчого процесу під час пандемії Covid-19, фінансування виборчих кампаній, формування окремих виборчих округів та комісій, а також визначення критеріїв дійсності бюлетеня та результатів голосування. Зміни були винесені на голосування 30 вересня, але не набрали необхідної більшості голосів, після чого Верховна Рада України вирішила відкласти проведення пленарних засідань до закінчення виборів через пандемію.¹¹

До прийняття законодавчих змін, коригування виборчого процесу, пов’язане з питаннями охорони здоров’я, наразі здійснюється урядом. Запровадженими 14 вересня змінами до постанови Кабінету Міністрів України № 641 від 22 липня 2020 року розширюється перелік виборців, які можуть голосувати онлайн, а саме виборці із симптомами респіраторних

⁸ Реформу децентралізації було розпочато у 2014 році з заявленою метою оптимізації місцевих адміністрацій, сприяння розвитку інфраструктури та посилення відповідальності органів місцевого самоврядування, а також розширення сфери громадського нагляду. Реформа повинна була завершитись прийняттям Закону України “Про засади адміністративно-територіального устрою України”, проект якого було двічі відкликано з Верховної Ради України в січні та вересні 2020 року, після отримання негативної експертної оцінки.

⁹ Див. [Спільний висновок БДПЛ та Венеціанської комісії щодо Закону України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного \(нацистського\) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”](#).

¹⁰ Кодексом встановлено допустимий ліміт вартості агітаційних матеріалів, але через помилково обраний кількісний компонент для розрахунку вартості, ЦВК була змушена видати роз’яснення та змінити відповідну суму.

¹¹ 30 вересня Верховною Радою було внесено [зміни](#) до [Постанови № 792-IX](#) “Про календарний план четвертої сесії Верховної Ради України дев’ятого скликання”, якими всі заплановані на жовтень пленарні засідання, крім одного, було відкладено, та їх було замінено роботою в парламентських комітетах та з виборцями.

захворювань; передбачається створення спеціальних ДВК в стаціонарних медичних закладах, які займаються лікуванням хворих на Covid-19, виборчим комісіям надається дозвіл проводити процедуру оцінки стану здоров'я виборців, а також визначається перелік заходів безпеки та захисту для членів органів управління виборчим процесом та організації приміщень для голосування та розміщення виборчих комісій.¹²

Органи місцевого самоврядування обираються шляхом прямого голосування на п'ятирічний строк. Виборчим кодексом визначається кількість депутатів місцевих рад відповідно до кількості зареєстрованих виборців.¹³ Сільський, селищний та міський голова обираються шляхом прямого голосування за мажоритарною виборчою системою відносної більшості одним туром голосування в адміністративних одиницях, де кількість виборців не перевищує 75 тисяч осіб, та за мажоритарною виборчою системою абсолютної більшості в 37 містах, де кількість виборців дорівнює або перевищує 75 тисяч осіб, з проведенням другого туру у випадку, якщо жоден з кандидатів не отримає абсолютної більшості голосів в першому турі. Депутати обласних, районних, міських та районних у містах місцевих рад, у яких кількість виборців складає або перевищує 10 тисяч осіб, обираються на основі пропорційного представництва за відкритими списками місцевих організацій політичних партій в багатомандатних округах.¹⁴ Політичні партії змагатимуться шляхом подання єдиного списку кандидатів для єдиного багатомандатного округу, а також додаткових територіальних виборчих списків кандидатів, включених до єдиного списку, для кожного територіального виборчого округу в межах єдиного багатомандатного округу. Партії, що отримають 5 відсотків від усіх голосів виборців, що взяли участь у голосуванні, візьмуть участь у розподілі мандатів; кандидату, який стоїть першим у кожному списку партії у єдиному багатомандатному окрузі, гарантується місце у місцевій раді; кандидати, включені до відкритих територіальних виборчих списків місцевих організацій політичних партій, повинні набрати щонайменше 25 відсотків від виборчої квоти (так звана "вартість мандату") для включення до територіального партійного списку. Депутати місцевих рад у громадах, де кількість виборців не перевищує 10 тисяч осіб, обираються за мажоритарною виборчою системою відносної більшості; в кожному окрузі може бути обрано не менше двох та не більше чотирьох депутатів від кожного багатомандатного округу; кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів виборців, отримають посади, поки всі вони не будуть заповнені.

V. УПРАВЛІННЯ ВИБОРЧИМ ПРОЦЕСОМ

Адміністрування виборчого процесу під час місцевих виборів здійснює ЦВК, 1 660 територіальних виборчих комісій (ТВК), які відповідають адміністративно-територіальному поділу України, та близько 28 500 дільничних виборчих комісій (ДВК). До складу ЦВК входить

¹² Постановою також передбачено, що витрати на запровадження протиепідемічних заходів, необхідних для проведення виборів, покриватимуться з місцевих бюджетів.

¹³ Ця кількість може бути змінена в разі утворення об'єднаних територіальних громад.

¹⁴ Склад ради на кожному рівні залежить від кількості виборців: мінімум 22 депутати обираються у округах, де зареєстровано не більше 10 тисяч виборців; у округах з понад 2 мільйонами зареєстрованих виборців обирається 120 депутатів місцевих рад. Територія громади, де обирається склад місцевої ради, поділена на округи. Кількість виборчих округів визначається як ціла частка від ділення кількісного складу відповідної ради на три для громад, де кількість виборців не перевищує 10 тисяч осіб, або на десять - для громад, де кількість виборців складає або перевищує 10 тисяч осіб. Кодексом встановлено вимогу щодо приблизно однакової кількості виборців в межах одного округу у відношенні до кількості депутатських мандатів в такому окрузі, із максимальним відхиленням від орієнтовної середньої кількості виборців з розрахунку на кожний мандат не більше 15 відсотків. Для виборів рад вищого рівня, а також виборів у громадах, де кількість виборців складає або перевищує 10 тисяч осіб, кількість виборчих округів визначається як ціла частка від ділення кількості мандатів відповідної місцевої ради на десять; при цьому допускається певне відхилення у кількості виборчих округів з метою дотримання їх відповідності адміністративно-територіальному устрою.

17 членів, які призначаються Верховною Радою України за поданням Президента України. Чинний склад ЦВК був сформований в жовтні 2019 року, до нього входить 5 жінок.¹⁵ ЦВК сформувала ТВК першого рівня (тобто обласні, районні та міські ТВК) до 10 серпня, майже за місяць до початку виборчого процесу; такі ТВК, в свою чергу, сформували всі інші ТВК (районні у містах, сільські та селищні ТВК) до 25 серпня. ДВК повинні бути сформовані відповідними ТВК до 9 жовтня. 14 серпня національні засоби масової інформації повідомили, що представники адміністрації Президента чинили тиск на Голову та трьох членів ЦВК з вимогою про їхню відставку, що викликає занепокоєння щодо спроби підірвати незалежність органів управління виборчим процесом.¹⁶

Співрозмовники ОМСВ БДПЛ в цілому позитивно оцінюють неупередженість та прозорість роботи ЦВК, зокрема схвалюють залучення представників громадянського суспільства до консультацій щодо виборчої реформи. Втім, деякі з них також відмічали практику проведення ЦВК формальних засідань з метою ухвалення рішень після їх змістовного обговорення під час закритих попередніх нарад. Співрозмовники також висловлювали думку, що деякі аспекти управління виборчим процесом, такі як призначення членів виборчих комісій, питання, пов'язані зі здійсненням ТВК нагляду за фінансуванням виборчих кампаній та процесом голосування, підрахунком голосів та підбиттям підсумків голосування у день голосування, не знайшли достатнього відображення у Виборчому кодексі або подальших Постановах ЦВК.¹⁷

Кандидатури на посади членів ТВК та ДВК подаються місцевими організаціями політичних партій, які мають зареєстровані парламентські фракції або які уклали угоди про політичну співпрацю з депутатською групою, а також місцевими організаціями політичних партій без представництва у Верховній Раді України, зареєстрованими у відповідній адміністративно-територіальній одиниці.¹⁸ Кандидатури на посади членів ДВК також можуть подаватись незалежними кандидатами. Співрозмовники ОМСВ БДПЛ розкритикували процедуру формування виборчих комісій, в тому числі можливість збільшення ймовірної політизації комісій через надання можливостей групам народних депутатів подавати кандидатури на посади членів ТВК та ДВК шляхом створення політичної співпраці з місцевими осередками політичних партій.

У період між 5 та 15 вересня ЦВК провела 462 онлайн тренінги для 8 968 членів ТВК; заплановано також навчання для членів ДВК, яке теж проводитиметься в інтерактивному режимі. Співрозмовники ОМСВ БДПЛ висловлювали занепокоєння щодо спроможності членів ТВК та ДВК впоратись зі складними процедурами у день голосування, зокрема, підрахунком голосів та встановленням підсумків голосування, особливо за відсутності раніше доступних технологій.¹⁹ Крім того, співрозмовники ОМСВ БДПЛ висловлювали занепокоєння щодо

¹⁵ Попередній склад ЦВК було звільнено до закінчення строку їх повноважень після виборів народних депутатів 2019 року.

¹⁶ Див. [статтю від 14 серпня, відповідь адміністрації президента](#), та [відповідь голови ЦВК](#).

¹⁷ Наприклад, [Постановою ЦВК № 156](#) від 1 серпня 2020 року визнається, що адміністративно-територіальна реформа спричинила ряд правових прогалин та невизначеностей щодо застосування окремих положень Виборчого кодексу, та частково роз'яснено, на основі інформації, отриманої від Міністерства юстиції України, окремі умови для висування кандидатів від місцевих організацій політичних партій.

¹⁸ Якщо кандидатури на посади членів виборчої комісії подаються декількома організаціями однієї й тієї ж політичної партії, до уваги береться кандидатура, подана організацією політичної партії вищого рівня.

¹⁹ ЦВК повідомила ОМСВ БДПЛ про те, що комісія не мала достатньо часу або фінансових ресурсів для оновлення інформації та аналітичної системи “Вибори”, яка б враховувала нову складну виборчу систему. Координатор проєктів ОБСЄ в Україні та ЦВК спільно запустили “Електронний кабінет ТВК”, онлайн ресурс для ТВК, призначений для внесення та опрацювання даних, отриманих від ДВК. 2 жовтня ЦВК своєю [Постановою № 331](#) роз'яснила, що ТВК можуть користуватись цим програмним забезпеченням лише як додатковим інструментом, а інформація, розміщена та опублікована в електронному кабінеті ТВК є попередньою та не має юридичних наслідків.

права політичних партій вільно відкликати членів комісій, поданих ними, у будь-який час, що може підірвати цінність навчання проведеного ЦВК.²⁰

Виборці, які не можуть самостійно віддати свій голос, можуть попросити іншого виборця за власним розсудом про надання допомоги.²¹ На виборчих дільницях не передбачено жодних допоміжних засобів для виборців з порушеннями зору. Виборчим кодексом передбачено, що інформаційні матеріали повинні виготовлятися у доступних форматах для їх використання напередодні та у день голосування, з урахуванням вимог, які встановлюються ЦВК. Складність виборчої системи та голосування відповідно до територіальних округів створюють певні проблеми для виборців з порушеннями зору та розумовими розладами, які зберігають право голосу. В грудні 2019 року ЦВК створила робочу групу з питань виборчих прав осіб з інвалідністю, до складу якої увійшли представники організацій, що представляють інтереси осіб з інвалідністю. Втім, організації, з якими зустрічались представники ОМСВ БДПЛ, пояснили, що подальші зусилля потребували забезпечення можливості автономної участі у голосуванні виборцям з різноманітними формами інвалідності, зокрема, внесення змін у законодавство для приведення національних норм та стандартів у відповідність з міжнародними положеннями, запровадження яких потребувало повноважень, що виходять за рамки мандату ЦВК.

VI. РЕЄСТРАЦІЯ ВИБОРЦІВ

Голосувати на виборах мають право громадяни України, які досягли 18 років станом на день голосування, якщо за рішенням суду вони не були визнані недієздатними на підставі розумового або психічного розладу. Позбавлення права голосу на підставі недієздатності суперечить міжнародним зобов'язанням та стандартам.²² У місцевих виборах не можуть брати участь громадяни, які проходять строкову військову службу, проживають за кордоном або відбувають покарання у місцях позбавлення волі.

Реєстрація виборців є пасивною та постійною. Розпорядником Державного реєстру виборців (ДРВ) є ЦВК; ведення реєстру здійснюється 27 органами адміністрування реєстру та 759 відділами ведення реєстру (ВВР). ДРВ оновлюється щомісячно, та станом на 30 вересня містив дані про 35 265 503 виборців. Співрозмовники ОМСВ БДПЛ позитивно оцінили оприлюднення детальної статистики про зареєстрованих виборців на сайті ДРВ.

Постановою ЦВК, прийнятою в червні, було спрощено порядок зміни виборцями своєї виборчої адреси шляхом скасування вимоги про надання виборцями підтверджуючої документації для такої зміни адреси. Це рішення було позитивно оцінене більшістю співрозмовників як таке, що потенційно повинно спростити отримання права голосу близько 6 мільйонами ВПО, економічних мігрантів та інших громадян, які не мають зареєстрованої адреси. Втім, лише 101687 виборців подали заяву про зміну своєї виборчої адреси до

²⁰ Відповідно до законодавства, суб'єкти виборчого процесу, які подають кандидатури на посади членів комісій, мають право відкликати їх до та після дня голосування; така практика, яку БДПЛ рекомендувало раніше, підлягає перегляду. У період між 14 вересня та 5 жовтня ЦВК прийняла 24 постанови про заміну на посадах 4 115 членів ТВК.

²¹ Допомогу не має права надавати член виборчої комісії, кандидат, представник кандидата, уповноважена особа організації політичної партії або офіційний спостерігач.

²² Відповідно до статей 12 та 29 [Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю](#) (CRPD), “Держави- учасниці визнають, що особи з інвалідністю мають правоздатність нарівні з іншими в усіх аспектах життя” та забезпечують їхні “права та можливості [...] голосувати та бути обраними”. Пункт 48 [Загального коментаря №1 до Статті 12 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю](#) визначає, що “здатність особи приймати рішення не може бути підставою для позбавлення осіб з інвалідністю реалізації [...] їх права голосу [та] права брати участь у голосуванні”.

закінчення офіційного строку подання 10 вересня. ЦВК опублікувала перелік ДВК, у яких кількість поданих запитів про зміну виборчої адреси перевищила 15 відсотків від загальної кількості виборців, зареєстрованих на такій дільниці та закликала національних спостерігачів від громадських організацій та представників партій уважно спостерігати за виборами на окремих виборчих дільницях. В серпні ЦВК також звернулася до правоохоронних органів щодо проведення розслідування випадків, коли з ідентичних IP-адрес надходила велика кількість таких запитів про зміну виборчої адреси на адресу в тій же будівлі; випадки трапились у трьох громадах в Одеській області.

За даними органів адміністрування ДРВ, адміністративно-територіальна реформа та зменшення кількості районів призвели до створення логістичних перепон для ВВР та ТВК, а невизначеність між цими органами щодо території, за яку вони відповідають, могла ускладнити складання списків виборців. Списки виборців складаються ВВР для кожної виборчої дільниці, що знаходиться у його підпорядкуванні, та розміщуються для публічного ознайомлення у приміщеннях ДВК. Виборці мають право подавати заяви про внесення змін та виправлень до 20 жовтня, в тому числі шляхом подання онлайн-заяви, а ВВР повинен надіслати оновлені списки виборців у ДВК до 23 жовтня. Внесення змін до списків виборців припиняється 24 жовтня о 18 годині. Списки виборців для спеціальних виборчих дільниць у стаціонарних медичних закладах складаються відповідними ДВК до 18 жовтня на підставі інформації, отриманої з таких закладів. Якщо виборця поміщено в такий заклад після цієї дати, заклад повинен негайно повідомити ДВК, а остання повинна додати такого виборця до списку виборців. Постановою, прийнятою Кабінетом Міністрів України, встановлено, що особи, які знаходяться на карантині або самоізоляції, мають право подати запит про голосування за місцем проживання шляхом подання заяви та медичної довідки до відповідної ДВК. 25 серпня Постановою ЦВК № 201 було ухвалено процедуру онлайн-реєстрації для виборців, які нездатні пересуватись самостійно.

VII. РЕЄСТРАЦІЯ КАНДИДАТІВ

Списки кандидатів для участі у виборах депутатів місцевих рад, а також кандидатів на посади сільських, селищних, міських голів можуть подаватися місцевими осередками політичних партій у відповідному виборчому окрузі. Для осіб, які бажають балотуватись на місцевих виборах, не передбачено вимог щодо певного строку проживання у відповідній місцевості. Самовисування кандидатів передбачено лише для виборів на посади сільських, селищних та міських голів, а також для виборів депутатів місцевих рад у громадах, кількість зареєстрованих виборців у яких не перевищує 10 тисяч осіб.

Одна особа може бути висунута (одним й тим же суб'єктом висування) кандидатом у депутати в багатомандатному виборчому окрузі не більше ніж у два рівні місцевих рад. Особа, що висувається кандидатом на посаду сільського, селищного, міського голови, може одночасно взяти участь у виборах в якості кандидата у депутати місцевої ради одного рівня. Висування кандидатів відбувалось з 15 по 24 вересня.²³ Одночасно з висуванням кандидата підлягає внесенню грошова застава. Нещодавніми змінами до законодавства розмір грошової застави було зменшено для всіх учасників перегонів, але запроваджено грошову заставу для кандидатів, що беруть участь у виборах у маленьких громадах, де раніше грошова застава не

²³ Відповідно до закону, ТВК має 5 днів на прийняття рішення про реєстрацію кандидата, та три дні для опублікування свого рішення.

вимагалась.²⁴ Кандидати на посади сільських, селищних та міських голів, які переможуть у виборах, та політичні партії, що отримають п'ять та більше відсотків голосів виборців, мають право на повернення виборчої грошової застави. Деякі співрозмовники ОМСВ БДПЛ заявили, що ТВК не мають уніфікованого підходу до реєстрації кандидатів, та висловили занепокоєння можливими помилками та неточностями у поданих реєстраційних документах.²⁵ Відповідні ТВК мали п'ять днів на прийняття рішення про реєстрацію кандидата, та три дні для опублікування свого рішення. До 5 жовтня ТВК повідомили у ЦВК про реєстрацію 180 617 кандидатів у депутати місцевих рад, та 2 488 кандидатів на посади сільських, селищних та міських голів.

Особи кожної статі повинні представляти щонайменше 40 відсотків списках кандидатів у депутати місцевих рад у громадах, де кількість зареєстрованих виборців складає або перевищує 10 тисяч осіб (не менше двох кандидатів кожної статі у кожній групі з п'яти кандидатів у списку), та 30 відсотків у громадах з меншою кількістю виборців. Недотримання вимоги щодо гендерної квоти має наслідком відмову у реєстрації всього списку кандидатів у депутати відповідної місцевої ради.

VIII. ПЕРЕДВИБОРЧА КАМПАНІЯ

Партії та кандидати можуть розпочинати свою передвиборчу кампанію на наступний день після їхньої реєстрації відповідною виборчою комісією. Кампанія завершується за один день до дня голосування. Втім, багато співрозмовників ОМСВ БДПЛ відмітили, що декілька партій проводили збори з метою висунення кандидатів та *де факто* здійснювали передвиборчу агітацію, в тому числі шляхом встановлення біл-бордів, до реєстрації своїх кандидатів. Протягом звітнього періоду, учасники перегонів провели невелику кількість передвиборчих заходів через обмеження публічних зібрань, встановлених умовами адаптивного карантину, що триває. Більшість учасників майбутніх перегонів обрали зовнішню рекламу та соціальні мережі для взаємодії з виборцями. Серед основних учасників місцевих виборів, найбільш помітними у зовнішній рекламі, та рекламі в соціальних мережах є партії “Слуга народу”, “За майбутнє”, “Європейська солідарність”, “Перемога Пальчевського”, “Пропозиція” та “Наш край”. Основні повідомлення кампаній включають соціальні та економічні питання, проблеми місцевого значення, пов'язані із інфраструктурою, управлінням містами та регіональним розвитком, а також у меншому обсязі – питання охорони, безпеки та миру.

Незважаючи на те, що Виборчий кодекс містить детальні положення щодо прийнятних форм проведення виборчої агітації, ОМСВ БДПЛ отримала декілька звітів про ймовірне зловживання державними ресурсами на рівні обласних та міських адміністрацій. Зокрема, викликає занепокоєння неналежне використання інформаційних матеріалів, та реалізація проектів, що фінансуються за рахунок місцевих органів самоврядування з метою передвиборчої агітації.

²⁴ Сума грошової застави залежить від кількості виборців, зареєстрованих у відповідній громаді; вона складає мінімум 20 відсотків від суми мінімальної заробітної плати у громадах, кількість виборців у яких не перевищує 10 тисяч осіб, та не перевищує суми чотирікратного розміру мінімальної заробітної плати у громадах, де зареєстровано більше ніж 75 тисяч виборців. Поточний розмір мінімальної заробітної плати складає 4 723 гривні (близько 143 євро).

²⁵ Співрозмовники ОМСВ БДПЛ зауважили, що деякі ТВК одразу відмовляли у реєстрації списків кандидатів, які не відповідали вимогам щодо гендерної квоти, а інші повертали реєстраційні документи заявникам для внесення змін.

ІХ. ФІНАНСУВАННЯ ВИБОРЧИХ КАМПАНІЙ

Фінансування виборчих кампаній може здійснюватись за рахунок власних коштів політичних партій та кандидатів, а також добровільних внесків фізичних осіб. Розмір добровільних внесків не повинен перевищувати десятикратний розмір мінімальної заробітної плати. Внески від іноземних громадян та юридичних осіб, а також анонімні пожертвування заборонені. Внески на рахунки виборчих фондів, а також витрати на фінансування виборчої кампанії повинні проходити через спеціальні банківські рахунки, що відкриваються після реєстрації кандидата; здійснення операцій з готівковими коштами заборонено.²⁶ Обмежень щодо витрат у рамках виборчої кампанії не встановлено; також немає максимального обмеження щодо використання власних коштів партії або кандидата.²⁷ Учасники перегонів повинні подати проміжний та остаточний звіт про фінансування виборчої кампанії, а ТВК наділена повноваженнями щодо їх перевірки та опублікування в мережі “Інтернет”, а також звітування про будь-які виявлені порушення до Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) або Національної поліції України.²⁸ НАЗК відповідає за перевірку декларацій про доходи кандидатів до їхньої реєстрації, а також має повноваження щодо моніторингу своєчасного подання та перевірки точності та відповідності інформації, включеної до проміжного та остаточного фінансових звітів про надходження та використання коштів виборчих фондів, та забезпечення їх публікації. Ані НАЗК, ані ТВК не мають повноважень на проведення розслідувань щодо виявлених порушень законодавства.

Україна продовжує антикорупційну політику. Нещодавно на розгляд Верховної Ради України було подано проект закону, що передбачає запровадження нової антикорупційної стратегії та має на меті посилення прозорості політичного фінансування.²⁹ Крім того, проект закону № 4117, запропонований у відповідь на запит ЦВК щодо прийняття термінового законодавства для врегулювання питань, пов’язаних з пандемією Covid-19, також містить положення, якими роль органів нагляду за фінансуванням виборчих кампаній зменшується до суто технічних обов’язків проміжного етапу.

Х. ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Національне медіа середовище є різноманітним, проте характеризується високою концентрацією засобів масової інформації у приватній власності, що призводить до браку незалежності у редакційних політиках основних медіа груп. Це сприяє політичній поляризації інформації, а також підриває загальну довіру до медіа сектору. Станом на 2019 рік, соціальні мережі перетворилися на основне джерело новин для громадян України (68%), друге та третє місця з невеликим розривом посідають телебачення (66%) та новинні веб-сайти (59%).³⁰ Аудиторія регіональних ЗМІ зменшилась порівняно з попередніми роками: лише 30% українців дивляться регіональні телеканали, 33% переглядають регіональні веб-сайти та 22% слухають регіональні радіостанції.³¹

Конституція України гарантує свободу слова та забороняє цензуру, а нормативно-правова база

²⁶ Перерахування внесків на рахунок виборчого фонду можливо виключно через банк або відділення поштового зв’язку; для здійснення платежу фізичні особи повинні пред’явити ідентифікаційні документи.

²⁷ Походження коштів партії на фінансування виборчої кампанії стане відомим лише після виборів, коли будуть опубліковані квартальні фінансові звіти партії.

²⁸ ЦВК 1 жовтня своєю Постановою № 324 затвердила форми фінансових звітів про надходження та використання коштів виборчих фондів, а також порядок складання звітів та проведення їх аналізу.

²⁹ Проект закону № 4135 “Про засади державної антикорупційної політики на 2020-2024 роки” було зареєстровано Верховною Радою України 21 вересня.

³⁰ Див. [USAID-Internews опитування щодо споживання ЗМІ 2019 року](#).

³¹ Там же.

загалом передбачає свободу засобів масової інформації, а також умови для справедливого та неупередженого висвітлення виборчих кампаній учасників виборчих перегонів.³² Національна рада України з питань телебачення та радіомовлення (НРУТР) є регуляторним органом, що здійснює нагляд за діяльністю ЗМІ.³³ Завданням НРУТР є нагляд за державними теле- та радіочастотними ресурсами та моніторинг дотримання мовниками чинного законодавства, зокрема у виборчий період; НРУТР має право накладати штрафні санкції за порушення законодавства. Незалежність й неупередженість НРУТР неодноразово ставилися під сумнів співрозмовниками ОМСВ БДПЛ, які відзначали, що члени Ради є призначеннями від політичних сил, а законом не передбачено жодної професійної кваліфікації для членів Ради.

Новопризначений уряд ініціював прийняття нового закону “Про засоби масової інформації” у листопаді 2019 року. Відповідно до статті 1 законопроекту, його метою, серед іншого, є забезпечення свободи вираження та думки, права на поширення інформації, захист національних інтересів й прав користувачів ЗМІ, а також стимулювання конкурентного медіа середовища та незалежності ЗМІ.³⁴ Законопроект активно критикувався експертами та спеціалістами медіа галузі через можливості широкого застосування надмірних повноважень НРУТР.³⁵ У результаті, до законопроекту декілька разів вносились зміни, а він і досі перебуває на розгляді у парламентських комітетах в той час як до виборів залишилося декілька тижнів.³⁶

Діяльність ЗМІ під час передвиборчої кампанії регулюється Виборчим кодексом, яким передбачено, що як суспільні, так і приватні ЗМІ зобов’язані забезпечувати неупереджене та збалансоване висвітлення учасників виборчих перегонів. Стаття 55 Кодексу визначає загальний підхід до будь-яких виборів, відповідно до якого ефірний час для політичної агітації оплачується за рахунок виборчого фонду кандидата або партії.³⁷ Розміщення платної політичної реклами дозволяється у суспільних та приватних ЗМІ; така реклама повинна бути чітко позначена та містити інформацію про кандидата або партію, які оплатили таку рекламу.

Національними та міжнародними правозахисними організаціями було зафіксовано відносно велику кількість порушень прав журналістів, та незважаючи на законодавчий захист журналістів, безліч судових справ досі перебуває на розгляді в судах.³⁸ Протягом 2019-2020 років журналісти зазнавали фізичних нападів у різних містах України.³⁹

³² Нормативно-правовою базою не встановлено вимог щодо обсягів ефірного часу для висвітлення діяльності учасників перегонів або платної політичної реклами.

³³ До складу НРУТР входить вісім членів, які призначаються на п’ятирічний строк, та можуть бути переобрані один раз. Верховна Рада та Президент України призначають по чотири члени кожен.

³⁴ Див. [аналіз законопроекту, підготовлений у березні 2020 року](#) Представником ОБСЄ з питань свободи ЗМІ.

³⁵ Див. [заяву Представника ОБСЄ з питань свободи ЗМІ від 2 березня 2020 року](#).

³⁶ Див. [текст законопроекту](#) (українською мовою).

³⁷ Пунктом 5 статті 55 також встановлено, що засоби масової інформації на письмовий запит ЦВК, ТВК або НРУТР зобов’язані надавати інформацію про розподіл ефірного часу для проведення передвиборчої агітації, а в разі необхідності – надавати копії відповідних договорів, платіжних документів та аудіо- або відеозаписи таких програм.

³⁸ Див. [30й Звіт про ситуацію у галузі прав людини в Україні](#) Офісу Верховного Комісара з прав людини Організації Об’єднаних Націй та [Річний звіт за 2020 рік](#) партнерських організацій Платформи Ради Європи щодо сприяння захисту журналістики та безпеки журналістів.

³⁹ 11 червня 2019 року [Представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ випустив заяву, якою засудив напад](#) на оператора Вадима Макарюка, який стався у Харкові. 20 червня 2019 року [Представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ заявив](#) про засудження трагічного нападу на журналіста та влогера Вадима Комарова, що стався у Черкасах, та закликав владу України розслідувати інцидент. За даними [Проекту Ради Європи щодо свободи ЗМІ](#), головна редакторка телепрограми журналістських розслідувань “Схеми” заявила про ймовірний підпал, що стався у місті Бровари (Київська область) 17 серпня 2020 року, внаслідок якого невідомі особи спалили автомобіль, яким користувалися журналісти в ході роботи над програмою. Газета “Голос Самбірщини” (Львівська область) 19 грудня 2019 року повідомила про ймовірний підпал своїх приміщень.

З 1 жовтня ОМСВ БДПЛ розпочала медіа моніторинг програм у прайм-тайм 5 національних та 5 регіональних телеканалів; моніторинг включає кількісний та якісний аналіз висвітлення політичного та виборчого контенту.⁴⁰

XI. СКАРГИ ТА ЗВЕРНЕННЯ

В залежності від характеру заявлених порушень, право подавати скарги мають кандидати, політичні партії, акредитовані національні спостерігачі та виборці; при цьому, виборці можуть оскаржувати лише порушення своїх особистих виборчих прав. Виборчий кодекс визначає питання, що належать до виключної юрисдикції судів, в той час як всі інші скарги можуть подаватися до виборчої комісії вищого рівня або до суду, на розсуд заявника.⁴¹ У випадку подання однієї й тієї ж скарги в обидві інстанції, виборча комісія припиняє розгляд скарги після отримання повідомлення суду.

Скарги, що стосуються процедури голосування та встановлення результатів голосування на ДВК можуть подаватися у ТВК, що відповідає за встановлення результатів голосування, а дії членів ДВК підлягають оскарженню у ТВК, яка сформувала відповідну ДВК. Скарги на дії ЦВК подаються до Шостого апеляційного адміністративного суду м. Києва, рішення якого можуть бути оскаржені у Касаційному адміністративному суді у складі Верховного Суду України. Скарги стосовно формування виборчих округів та виборчих комісій, а також реєстрації виборців та кандидатів можуть подаватися до окружних адміністративних судів та оскаржуватись у адміністративних апеляційних судах відповідної територіальної підсудності. Законом встановлено суворі формальні вимоги щодо прийнятності скарг, а також передбачено скорочені строки для розгляду скарг, які у деяких випадках не узгоджуються зі строками, встановленими виборчим процесом.

Станом на 6 жовтня, було винесено 206 судових рішень по суті за скаргами щодо реєстрації кандидатів, 3 скарги стосувались формування виборчих округів та виборчих комісій, та ще 2 – реєстрації виборців.⁴² Розгляд декількох скарг на рішення щодо відмови у реєстрації кандидатів та ймовірної незаконної реєстрації продовжувався після закінчення строків реєстрації у адміністративних судах та Касаційному адміністративному суді. Крім того, дві справи щодо оскарження рішень ЦВК про призначення виборів у двох новоутворених громадах вперше та однієї справи щодо оскарження рішення щодо неможливості проведення місцевих виборів в окремих районах Донецької та Луганської областей, розглядались у Окружному адміністративному суді міста Києва, але засідання останнього заплановано на дату

⁴⁰ Суспільний телеканал “UA:Перший” та чотири приватних телеканали “1+1”, “NewsOne”, “Україна” та “Прямий” на національному рівні, та регіональні телеканали Дніпропетровської, Харківської, Львівської, Одеської та Закарпатської областей. Також ОМСВ БДПЛ здійснює моніторинг контенту, пов’язаного з виборами в онлайн ЗМІ та у соціальних мережах.

⁴¹ Питання, що належать до судової юрисдикції, включають оскарження рішень, дій або бездіяльності ЦВК або її членів, рішень, дій або бездіяльності ТВК, кандидатів та їхніх довірених осіб; дій, пов’язаних із виборами, або рішення партій, громадських об’єднань та їх посадових або довірених осіб, спостерігачів або НУО, акредитованих для участі у відповідних виборах, місцевих органів самоврядування, установ, підприємств та їх посадових осіб, або засобів масової інформації та їх власників.

⁴² Відповідно до більшості рішень щодо відмови у реєстрації списків кандидатів через недотримання вимоги щодо гендерної квоти, про які стало відомо, заявникам було дозволено внести виправлення, у тому числі у випадках, коли суб’єктам висування не вистачало часу на виправлення технічних неточностей у реєстраційних документах; при цьому у задоволенні всіх скарг щодо відмови у реєстрації кандидатів через формальні неточності у фінансовій документації було відмовлено. Також було відмовлено у задоволенні двох скарг на рішення щодо відмови у реєстрації потенційних кандидатів з інвалідністю, які просили про звільнення від оплати грошової застави. Одну скаргу щодо формування виборчої комісії, поданою партією “Слуга народу” було задоволено, в результаті чого було подано запит про зміну складу комісії. У задоволенні двох скарг щодо розподілу виборчих округів було відмовлено.

після дня голосування. Декілька справ щодо ймовірного підкупу виборців знаходяться на розгляді в судах; при цьому, поліція повідомила про 2 477 порушень, пов'язаних із виборами, щодо яких було порушено 193 кримінальних та 400 адміністративних справ.⁴³ Конституційний Суд України відмовив у задоволенні індивідуальної петиції щодо оцінки конституційності Закону України “Про Державний реєстр виборців” у частині заявленого обмеження прав ВПО брати участь у місцевих виборах.

ХІІ. НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ СПОСТЕРІГАЧІ

Виборчий кодекс передбачає здійснення спостереження за виборчим процесом міжнародними та національними спостерігачами від місцевих громадських організацій та надає спостерігачам широке коло прав, в тому числі право бути присутніми на засіданнях виборчих комісій та отримувати копії протоколів про результати голосування. Виборчим кодексом встановлено заборону діяти в якості офіційних спостерігачів громадянам держав, визнаних Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом, яка раніше вже критикувалась БДПЛ як така, що суперечить пункту 8 документу Копенгагенської наради ОБСЄ 1990 року.

Організації громадянського суспільства (ОГС), статутом яких передбачається здійснення спостереження за виборчим процесом, можуть подати звернення до ЦВК про надання дозволу мати офіційних спостерігачів. Відповідний строк подання сплинув 18 вересня; ЦВК зареєструвала 116 організацій, 85 з яких мають право спостерігати за виборчим процесом на території всієї країни, а 31 організація спостерігатиме за виборами у конкретних областях або містах. Зареєстровані організації можуть подати звернення у ТВК на отримання акредитації для окремих спостерігачів до 20 жовтня. ТВК повинна розглянути звернення на отримання акредитації протягом трьох днів після його отримання. Міжнародні спостерігачі мають право подати звернення на отримання акредитації не пізніше ніж за десять днів до дня голосування.

ХІІІ. ДІЯЛЬНІСТЬ МІСІЇ БДПЛ

Обмежена місія зі спостереження за виборами БДПЛ офіційно розпочала свою роботу у Києві з прес-конференції 23 вересня 2020 року. Голова Місії зустрілась з Головою ЦВК, першим заступником Міністра закордонних справ, Координатором проектів ОБСЄ в Україні та Головним монітором Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ, а також членами дипломатичної та міжнародної спільноти. ОМСВ БДПЛ встановила робочі стосунки з ЦВК, органами влади, залученими до виборчого процесу, виборчими штабами політичних партій та кандидатів, політичними партіями, організаціями громадянського суспільства, засобами масової інформації та дипломатичними установами.

*Єдиною офіційною версією цього звіту є англійська.
Текст звіту українською мовою є неофіційним перекладом.*

⁴³ Про найбільшу кількість порушень було повідомлено в Київській, Донецькій, Дніпропетровській областях та місті Києві. Близько 1 755 випадків включали порушення правил проведення передвиборчої агітації та виробництва та поширення агітаційних матеріалів; 132 випадки стосувались ймовірного підкупу виборців (порушено 44 кримінальні справи), а 76 випадків – ведення реєстру виборців.